

ვალერიან მებრეველი

ქართული სამართლის
ისტორია

სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან
გათავისუფლება, პასუხისმგებლობის
შემამსუბუქებელი და დამამძიმებელი გარემოებები

ძველ ქართულ სამართალში სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საკითხი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ბრალთან – განზრახვასა თუ განუზრახველობასთან, ე.ი. დანაშაულისათვის სასჯელის დანიშვნისას მხედველობაში მიიღებოდა დანაშაულის ჩამდენის ნება და ამ ნების ხარისხის მიხედვით დამნაშავეს ან უმსუბუქდებოდა სასჯელი ან თავისუფლდებოდა პასუხისმგებლობისაგან. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს: „გარდამავლობითი მოქმედებისათვის პასუხისმგებლობის საკითხი ნებსითობასა და განზრახვითობაზე იყო დამოკიდებული. ხოლო რაკი განზრახვა და ნებსითობა ადამიანის გონიერების ნაყოფია, ამიტომ თავისთავად ცხადია, რომ „ვისაც უმეცრებად გონებისად“, ან იქნება „ფრიადი

უძლურებად გონებისად“ აქვს, ის უსუბუქესად უნდა ყოფილიყო განსჯილი ანდა იქნებ უბრალოდაც კი ყოფილიყო ცნობილი. აქედან ჩანს, რომ დამნაშავე შეიძლება პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებულიყო, თუ გონებრივად სრულიად სუსტი, უძლური იყო, ანუ დღევანდელი ტერმინოლოგიით თუ ვიტყვით – იგი **ჭკუასუსტი** და **შეურაცხადი** იყო.

ექვთიმე მთაწმინდელი იოანე მმარხველის შეცოდებელთა კანონის განმარტებისას არ იზიარებს ამ უკანასკნელის მოსაზრებას, რომ 30 წლამდე ასაკის პირთა დანაშაულები საერთოდ არ უნდა დაისაჯოს და მიუთითებს, რომ 30 წლის ასაკამდე პირთათვის ყოველგვარი პატიება კი არა, მსუბუქად დასჯა უნდა იქნეს გამოყენებული, თუ მძიმე დანაშაული აქვთ ჩადენილი. ექვთიმე მთაწმინდელი ასე თარგმნის: „ყოველი ცოდვამ, რომელი უწინარეს ლ (30) წლისა პასაკისა შემთხვეულ ვისდა იყოს, უსუბუქესად განიკანონების, დაღაცათუ მძიმეთა ცოდვათაგანი იყოს, რამემეთუ ვიდრე ლ (30) წლამდე უმეცრებად გონებისად და მხურვალებად ხორცთად დიდად მძლავრობს კაცსა და ამისათვის უსუბუქესად განიკანონების“.

ივ. ჯავახიშვილი აკვირდება ამ ადგილს და გამოთქვამს ეჭვს იმის შესახებ, რომ შეუძლებელია ქართულ სამართალში პასუხისმგებლობა არ ყოფილიყო დაწესებული 30 წლამდე ასაკის პირთა მიერ ჩადენილ სხვადასხვა სახის დანაშაულებისათვის და მხოლოდ მძიმე დანაშაულები ისჯებოდა. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ქართულ სამართალში ალბათ 10 წლის ასაკიდან იყო დაწესებული, როგორც ეს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნშია მოცემული ან 15-16 წლიდან, როცა დგებოდა სქესობრივი მომწიფებულობა ან უკიდურეს შემთხვევაში, 21-22 წლის ასაკიდან, როდესაც პირი სამხედრო და სამოქალაქო საქმეებისათვის სრულასაკოვანი ხდებოდა.

დანაშაულის ჩადენისათვის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ან პასუხისმგებლობისაგან სრულიად გასათავისუფლებელ გარემოებად ითვლებოდა თუ დანაშაული ჩადენილი იყო გამოუვალი მდგომარეობის ანუ იძულების გამო. ასეთ გარემოებებში იგულისხმება: თუ დანაშაულის ჩამდენი მოქმედებდა თავისი უფროსის, მეფის ან სხვა დიდი ხელისუფლის ბრძანების აღსასრულებლად და მათი ბრძანების აღსრულების შიშით ჩაიდინა დანაშაული ან ომიანო-

ბისა თუ თავდასხმის დროს იძულებული იყო თავი დაეცვა და თავდამსხმელი დაეჭირა. იმდროინდელი ქართული იურიდიული ტერმინოლოგია ასეთ მიზეზებსა და გარემოებებს უწოდებს „ჯეროვან მიზეზს“, ზოგჯერ კი „საჭირო მიზეზს“¹.

რაც შეეხება ბრალეულობის დამამძიმებელ გარემოებებს – ძველ ქართულ სამართალში ასეთი იყო:

1) მეორედ ჩადენილი დანაშაული. იგი უფრო მკაცრად ისჯებოდა როგორც საეკლესიო, ისე საერო სამართლით. ივ. ჯავახიშვილს მოტანილი აქვს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობა დავითის მიერ ლიპარიტის დასჯის შესახებ. კერძოდ, დავითმა ლიპარიტი ორგულობისთვის დააპატიმრა, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ გაათავისუფლა, თანამდებობაც კი დაუბრუნა. მაგრამ გაირკვა, რომ ლიპარიტი კვლავ ღალატს აპირებდა, მაშინ დავით აღმაშენებელმა ხელმეორედ შეიპყრა, ორ წელს საპყრობილეში ჰყავდა, ხოლო შემდგომ საბერძნეთს გააძევა.

2) ბრალეულობის დამამძიმებელ გარემოებად ითვლებოდა ასევე თუ დამნაშავე ცოდვისმოყვარე იყო ან უკრძალველობასა და თავხედ კადნიერებას ამჟღავნებდა.

3) მახლობელი ნათესავისადმი ჩადენილი დანაშაული, მკვლელობა, დაჭრით „ურთიერთას თვისთა და ნათესავთა აღრევაჲ“ ანუ სისხლის აღრევა, მცირეწლოვანთა გახრწნა (როგორც ქალის, ისე ვაჟის).

4) დამამძიმებელ გარემოებად ითვლებოდა თანამდებობის პირთა განუკრძალველობა (მოურიდებლობა), მათ მიერ ჩადენილი ბოროტმოქმედება უფრო მკაცრად ისჯებოდა, ვიდრე სხვა რიგითი მოქალაქეებისა.

5) დამამძიმებელ გარემოებად ითვლებოდა დანაშაულის ჩადენა ე.წ. „საშინელ ადგილას“ ანუ „საპატიჟო ადგილებზე“. ბექასა და აღბუღას სამართლის წიგნიდან ჩანს, რომ საპატიჟო ადგილას ჩადენილი ქურდობისათვის ორივე თვალის ამოთხრა და ხელ-ფეხის მოჭრა იყო დაწესებული. ამ შემთხვევაში საპატიჟო ადგილად ნაგულისხმევია დიდი სალარო ან ეკლესია, ან ჯოგი და მათი მითვისება ქურდობით. ასევე დამამძიმებელ გარემოებად ითვლებოდა საკრძალავ ადგილთა შეხება და დაშავება, რასაც შეიძლება ადა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VII, გვ. 202.

მიანის დაზიანება ან სიკვდილი მოჰყოლოდ

სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის გამომრიცხავი გარემოებების შესახებ საინტერესო და ღრმად მეცნიერული გამოკვლევა აქვს პროფ. ალ. ვაჩიშვილს¹. ამასთან, ალ. ვაჩიშვილი იკვლევს პასუხისმგებლობის გამომრიცხავ გარემოებებს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მიხედვით.

პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებებია:

1) ომის დროს მტრის მოკვლა (თუ ომში კაცი კაცს შემოაკვდეს).

2) თუ მკვლელობა ჩადენილია დაზარალებულის შეუცნობლად, განზრახვის გარეშე, მაგრამ თუ დაძნაშავესა და მოკლულს შორის ადრე ქიშპი და მტრობა იყო და ნათესავი წაუყენებს მკვლელს განზრახი დანაშაულის ბრალდებას, უკანასკნელმა უნდა იმართლოს თავი ან სისხლი უნდა გადაიხადოს.

3) თუ დამხვდური მოკლავს თავდამსხმელს, მომხვდურს. ეს დანაშაული აუცილებელ მოგერიებას ჰგავს, თუმცა ბატონი თუ დაესხა თავის ყმას, ამ შემთხვევას კანონი არ აწესრიგებს, კანონი ამ საკითხზე ღუმს.

4) პასუხისმგებლობის გამომრიცხავ გარემოებად ითვლება: „ყმა რომ არ იყოს მისი და ერთმან კაცმან კაცს საკვდავად შეუტიოს და იმ უმცროსმან კაცმან გარიდოს და უფროსმან ხმალი შემოკრას, მეორედ კიდევ შემოსაკრავად მოინდომოს და ახლა იმ უმცროსმან დაასწროს, მოჰკლას თუ დასჭრას, არც მისი სისხლი ითხოვების“ – ამის შემდეგ კანონმდებელს მოჰყავს სხვა შემთხვევები, რაც კაზუისტური ნორმისთვისაა დამახასიათებელი, აქ არ არის ზოგადი ხასიათის ქცევის წესი ჩამოყალიბებული, მაგრამ კაზუისტურადაა ჩამოთვლილი პასუხისმგებლობის გამომრიცხავი გარემოებები.

5) „თუ სწორმან სწორს შეუტია და ხმალს ხელი გაიკრა და იმ მეორემ ამ შემტევებელს უწინ შემოჰკრა და დასჭრა, თუ უნდა კიდევ მოკლას, ვერას შეუა“.

6) „თუ ან ცოლზე ან შვილზე კაცი იყოს თუ ქალი სხვა კაცი დაახელოს და მოკლას“.

---

¹ ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ. I, თბ., 1946, გვ. 215-219.

7) „თუ მოახლეზე დაახელოს და მოკლას, მაგრამ ამას ცოტა რამ კი გაუჩნდების სამარხით“.

8) ვახტანგის სამართლის წიგნის მიხედვით, ყმას აქვს უფლება მოკლას თავისი ბატონი, თუ მან შელახა მისი ოჯახის ცოლქმრული სწმინდე. ფეოდალური კანონმდებლობისათვის ასეთი მუხლი იშვიათია.

9) ქმარს უფლება აქვს მოკლას მოღალატე ცოლი. კანონის მიხედვით, ასეთი მკვლელობისათვის „არც ძმისგან და არც ნათესავთაგან სისხლი არ ეთხოვების“.

10) ვახტანგის სამართლის წიგნი გამორიცხავს პასუხისმგებლობას ქურდის მკვლელობისათვის: „რომ კაცს ქურდი შეეპაროს და ის ქურდი მოკლას თავის სახლში“ – პასუხს არ აგებს.

თანამონაწილეობა

ქართული სამართალი იცნობს ისეთ დანაშაულებრივ ქმედებებს, რომელშიაც მონაწილეობდა არა ერთი, არამედ რამდენიმე პირი.

თანამონაწილეობის ერთ-ერთ სახედ ქართული სამართალი იცნობს ისეთ თანამონაწილეობას, რომელშიაც ორი პირი მონაწილეობდა და ორივეს მიუძღოდა ერთნაირი ბრალი. ასეთ დანაშაულებს ქართული სამართალი უწოდებს „ორკერძოვე დანაშაულს“ და დამნაშავეებს თანაბარი პასუხისმგებლობა ეკისრებოდათ.

ქართული სამართალი ერთმანეთისაგან განასხვავებდა თანამონაწილეთა სახეებს. ასე, მაგალითად, იმ პირს, ვისაც გულში ჰქონდა ჩადებული ბოროტი აზრი და სხვისი დახმარებით ცდილობდა მის განხორციელებას, ეწოდებოდა **განმზრახი**. ბოროტმოქმედთა მოლაპარაკება-შეთანხმებას **შეზრახება** ეწოდებოდა. „მატიანე ქართლისაჲს“ ავტორის სიტყვით, მეფის წინააღმდეგ განდგომილების მოსაწყობად „**შეზრახნეს აზნაურნი**“ ქართლელნი და „**მათთანა კაცნი**“ და „**მათ თანა ორმოცდაათნი აზნაურნი სხუა**“. უამთა აღმწერელის ცნობით, „**ღალღურ და რაჭის ერისთავი კახაბერი შეიზრახნეს ურთიერთას, რათა განუდგეს მეფესა**“¹. შეზრახების თითოეულ მონაწილეს „**თანამზრახ-**

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VII, გვ. 207-208.

ველი“ ან „თანაგანზრახი“ ეწოდებოდა. თუ პირი მოგვიანებით შეუერთდებოდა „თანამზრახველებს“, მას ეწოდებოდა „განზრახვის თანამოწმე“. ხოლო თუ ასეთი პირი მონაწილეობასაც მიიღებდა დანაშაულის ჩადენაში, მას ეწოდებოდა „მიმდგომი ან თანაშემდგომი“. დანაშაულში ყოველგვარ მონაწილეობას „თანადგომა“ ეწოდებოდა. ასევე გამოიყენებოდა მეორე ტერმინიც „ასაბია“, „ასაბიობა“¹. ბოროტმოქმედების განხორციელების მონაწილეს „მეშველი“ ეწოდებოდა. ასაბია და მეშველი შინაარსით თითქმის ერთნაირი ცნებებია.

ძველ ქართულ სამართალში თანადგომისა და დახმარების აღმნიშვნელი რამდენიმე ტერმინი არსებობდა: „თანაშემწე“, „ძალმცემელი“, „შინათგამცემელი“.

„თანაშემწე“ – თანამოქმედს ნიშნავდა, რომელიც დამნაშავესთან ერთად მოქმედებდა, ჩადიოდა დანაშაულს.

„ძალისმცემელი“ თვითონ არ იყო ბოროტმოქმედების უშუალო მონაწილე, მაგრამ მის განსახორციელებლად რაღაც საშუალებებს აძლევდა.

„შინათგამცემელი“ თანამონაწილე იყო, რომელიც ბოროტმოქმედებს ეხმარებოდა შინაური საიდუმლოს გამჟღავნებით. ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ქართულ სამართალში თანამონაწილეობა და თანამონაწილენი ცნობილია, მაგრამ თანამონაწილეობის დღევანდელ კონსტრუქციას არ ემთხვევა.

დანაშაულის სუბიექტი ძველ ქართულ სამართალში

ქართული სამართლის მიხედვით, დანაშაულის სუბიექტის ერთერთი ძირითადი მოთხოვნა იყო ქმედების ჩამდენის სათანადო ასაკი.

ზემოთ, სადაც დანაშაულის დამახასიათებელ ნიშნებს ვარკვევდით, შევეხეთ დამნაშავის პასუხისმგებლობის საკითხს, კერძოდ, დამნაშავის ასაკს და აღვნიშნეთ, რომ ძველ ქართულ სამართალში ზუსტად არ ჩანს, თუ რა ასაკიდან დგებოდა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა. ამასთან, მოვიტანეთ ივ. ჯავახიშვილის მიერ გამოთქმული საეჭვო

¹ ასაბია არაბული წარმოშობის სიტყვაა „ასაბიუნ“. არაბულად ეს სიტყვა თავისი თანამოგვარის ან თავისი დასის წარმომადგენელს ნიშნავდა. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. VII, გვ. 208.

მოსაზრება იმის შესახებ, რომ იოვანე მმარხველის მიერ დანაშაულის ჩადენაში 30 წლის ასაკიდან პასუხისმგებლობის დაწესება ქართულ სამართალს არ უნდა გაეზიარებინა, და ექვთიმე მთაწმინდელს 30 წლის ასაკს მიღწეული პირის მიერ ჩადენილი დანაშაულის დაუსჯელობის ნაცვლად თარგმანში ჩაუწერია „უსუბუქესად დასჯა“ ანუ მსუბუქად დასჯა¹. სამწუხაროდ, დამნაშავის ასაკის შესახებ მეტი ცნობა ჩვენ არ გაგვაჩნია. ამ ხარვეზს ავსებს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი. კერძოდ, სამართლის წიგნის 187-ე მუხლში მოცემულია დამნაშავის 10 წლის ასაკიდან პასუხისმგებლობის საკითხი. „ათს წლამდის ყმაწვილის ნაქნარის საქმისა რასაც ფერის, ავის კაცის ნაქნარს ავს საქმესთან არ ჩაიგდების, თავის ტოლს უზამს, თუ უფროსს ყმაწვილობით და უჭკუობით უქნია, საფათერაკოსავით არის; მისგან მშობლებმა მისი ყმაწვილობისაგან მკუდარს სამარხი მისცეს და დაჭრილსა და დასნეულებულსა სააქიმო მისცეს, სხვას ვერას შეუა“. ამ მუხლის ანალიზით ირკვევა, რომ 10 წლამდე ასაკის ბავშვებისათვის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა არ დაიშვება, მათი მოქმედება გათანაბრებულია შემთხვევასთან ანუ „ფათერაკთან“² და დაზარალებულს ეძლევა ქმედების ჩამდენის მშობლებისაგან სამარხი ან დაჭრილს სააქიმო. ამრიგად, დანაშაულის სუბიექტისათვის აუცილებელი იყო სათანადო ასაკი და ეს ასაკი შეადგენდა 10 წელს, 10 წლიდან წესდებოდა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა.

დანაშაულის სუბიექტის მეორე მოთხოვნა ანუ დამახასიათებელი ნიშანი იყო შერაცხადობა. ძველი საეკლესიო კანონებიდან ჩანს, რომ შეურაცხადი პირი პასუხისმგებლობისაგან თავისუფლდებოდა. შეურაცხადობა გამოიხატებოდა ტერმინებით: „უმეცრებაჲ გონებისა“ ანუ შეუგნებლობა, ე.ი. დანაშაულის ჩამდენის ისეთის მდგომარეობა, როცა მას არ ესმის თავისი მოქმედების საშიშროება და შედეგები. ასევე „ფრიადი უძლურებაჲ გონებისასაჲ“ ანუ ფსიქიკური დაავადება, ანუ სულით ავადმყოფობა. ამრიგად, ძველი ქართული სამართლის მიხედვით, დანაშაულის სუბიექტებად არ ჩაითვლებოდნენ პირები, რომელთაც გონებრივი განუვითარებლობის ან სულით ავადმყოფ-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VII, გვ. 200.

² ფათერაკი ამ შემთხვევაში არ ემთხვევა კაზუსს, იგი გაუფრთხილებლობასთან უფრო ახლოსაა, რადგან მშობლებს აკისრებს ქონებრივ პასუხისმგებლობას.

ფობის გამო არ შეეძლოთ შეეფასებინათ თავიანთი ქმედება და ამ ქმედებით დამდგარი შედეგის საშიშროება – როგორც დანაშაული.

ამდენად, სისხლის სამართლის სუბიექტისათვის აუცილებელ მოთხოვნას წარმოადგენდა დანაშაულის ჩამდენი პირის შერაცხადობა.

სამწუხაროდ, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში ვერ ვპოულობთ შერაცხადობის მოთხოვნას დანაშაულის ჩამდენის სუბიექტისათვის. ამ საკითხს თავის დროზე ყურადღება მიაქცია პროფ. ალ. ვაჩიშვილმაც, რომელში აღნიშნავდა: „ძნელი დასაჯერებელია, რომ ვახტანგ VI-ის დროინდელი სამართლისა და სასამართლო პრაქტიკისათვის ეს ცნება შეურაცხველობისა სრულიად უცნობი რამ ყოფილიყო. საეკლესიო სამართალი მას მკაფიოდ განსაზღვრავდა და უნდა ვიფიქროთ, რომ ვახტანგ VI და მართლმსაჯულების პრაქტიკული მოღვაწენიც მასვე იცნობდნენ და მით ხელმძღვანელობდნენ... თუ გავითვალისწინებთ ვახტანგ VI-ის ხანას, მის კულტურულ დონეს, არ შეგვიძლია დაუშვათ ისეთი მდგომარეობა მართლმსაჯულების სფეროში, როცა სწულით ავადმყოფი ვითომც ბრალეულად ითვლებოდა და მას დაკისრებული ჰქონდა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა“¹.

სამართალსუბიექტის საკითხთან დაკავშირებით ისმება კითხვა: როგორ წყვეტდა ქართული სამართალი საკითხს სიმთვრალეში ჩადენილი დანაშაულის შესახებ, უფრო კონკრეტულად – ითვლებოდა თუ არა მთვრალი პიროვნება სისხლის სამართლის სუბიექტად ანუ ეკისრებოდა თუ არა მას სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა. ამ საკითხს ეხება ვახტანგ VI-ის სამართლის 93-ე მუხლი: „ღვინოში რომ კაცმა ან კაცი მოკლას, ან დაჭრას, თუ რაც უყოს მთელს სისხლზე თუ არა მეტი, ნაკლები არ მიეცემის...“. ამავე მუხლს იქვე ახლავს ახსნა თუ რისთვის ინიშნება მთვრალი პირის მიმართ ასეთი მკაცრი სასჯელი და კანონმდებელი მიუთითებს, რომ, რადგან დამნაშავემ იცის, რომ ღვინოში აჩქარებულია, რატომ სვამს იმდენს, რომ დანაშაულამდე მივიდეს. კანონმდებლის მიხედვით, დამნაშავეს თავი უნდა შეეკავებინა, არ უნდა მიეღო ღვინო. ამ მუხლიდან ჩანს, რომ სიმთვრალე არ ჩაითვლება პასუხისმგებლობის გამომრიცხავ თუ გამაქარწყლებელ გარემოებად. მთვრალი ადამიანი დანაშაულის სუბიექტია, იგი შერაცხადია, აქ შეურაცხადობას ადგილი არა აქვს.

¹ ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, I, თბ., 1946, გვ. 207.

ამრიგად, ქართული სამართლის მიხედვით, დანაშაულის ჩამდენი პირი შეიძლება იყო გარკვეულ ასაკს მიღწეული შერაცხადი პირი.

საინტერესოა საკითხი: იცნობს თუ არა ქართული სამართალი სისხლის სამართლის სუბიექტად იურიდიულ პირებს?

ჩვეულებრივ, შუა საუკუნეების კანონმდებლობა და იურიდიული პრაქტიკა სისხლის სამართლის სუბიექტებად მიიჩნევდა როგორც ფიზიკურ პირებს, ისე გაერთიანებებს, ქალაქებს, თემებს, კორპორაციებს – დღევანდელი ტერმინოლოგიით – იურიდიულ პირებს. უძველესი პერიოდიდან ცნობილი იყო მთელი თემის პასუხისმგებლობა მისი წევრის მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის. საფრანგეთში, დიდი რევოლუციის დროს, გამოიცა კანონი, რომელიც თემს აკისრებდა პასუხისმგებლობას მის ტერიტორიაზე ჩადენილი ძარცვისათვის ან აქ მოწყობილი დანაშაულებრივი ყრილობისათვის.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის ზოგიერთ მუხლში შემონახულია სისხლის სამართლის კოლექტიური პასუხისმგებლობის მაჩვენებელი მაგალითები. ასეთებია ოჯახის წევრთა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ოჯახის უფროსის მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის.

ქართული სამართლის მკვლევარი ნ. ურბნელი მიუთითებდა, რომ საათაბაგოში სისხლის დაურეგების მოვალეობა ეკუთვნოდა პირდაპირ დამნაშავეს თუ არა და მის სახლობას¹.

პროფ. ალ. ვაჩიშვილი თავის ნაშრომში ეხება რა დამნაშავეს ოჯახის წევრთა პასუხისმგებლობის საკითხს დამნაშავეს მიერ ჩადენილი ქმედებისათვის, მიუთითებს, რომ ვახტანგის კანონები რამდენიმე მუხლში იხსენიებენ ისეთ შემთხვევას, რომლებიც ნათესაურ საწყისთან არიან დაკავშირებული, და ასახელებს რამდენიმე მუხლს. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 39-ე მუხლში მოცემულია დამნაშავეს გადასახდელი თანხის დაკისრება ოჯახისათვის, კერძოდ, დამნაშავე სისხლის ფასის გადაუხდელობის შემთხვევაში (ფულის არქონის გამო) ცოლ-შვილით უნდა გადაეცეს მეორე მხარეს. ამ შემთხვევაში დანაშაულის სუბიექტად გამოდის როგორც დამნაშავე, ისე მისი ოჯახი, რადგან ოჯახიც მიეცემა ვალში.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 75-ე მუხლის ძალით მკვლელი (გლეხი) თავის ცოლ-შვილით გადაეცემა დაზარალებულს –

¹ ნ. ურბნელი, ათაბაგნი ბექა და ალბულა და მათი სამართალი, 1892, გვ. 258-259.

უფროს კაცს. აქაც დანაშაულის სუბიექტად მთელი ოჯახი გამოდის ოჯახის უფროსთან ერთად.

ვახტანგის VI-ის სამართლის წიგნის 151-ე მუხლით გათვალისწინებულია ქურდის პასუხისმგებლობა დაზარალებულის სასარგებლოდ, რომ ქურდმა უნდა გადაუხადოს დაზარალებულს ნაქურდალის შვიდმაგი ღირებულება, ასევე, „ნახევარ-ნახევარი სისხლი სხვა გარდაუხადოს“. „თუ ვერ აუვიდეს, ქურდი თავისი ცოლ-შვილით, საქონლით და ნასყიდით მიეცეს დაზარალებულს“. ამ მუხლში პასუხისმგებლობის სუბიექტად ქურდთან ერთად მისი ცოლ-შვილიც გამოდის.

XVIII საუკუნეში, კერძოდ, 1786 წელს ერეკლე II-ს მიუღია სპეციალური დადგენილება, რომელიც ითვალისწინებდა პასუხისმგებლობის გაძლიერებას გლეხის მკვლელობისათვის. ჩვენ ეს დოკუმენტი გვაინტერესებს იმ მხრივ, რომ აქ მოცემულია არა მარტო დანაშაულის სუბიექტის პასუხისმგებლობა, არამედ დამნაშავის ნათესავებისა და მთელი მისი სოფლის პასუხისმგებლობაც: „ძველად გლეხის მკვლელობისათვის დაწესებული იყო 12 თუმანი; ჩვენ, თავის მხრივ, დავადგინეთ 24 თუმანი, და ვინაიდანაც არც ამან იქონია გავლენა და მკვლელობები არ წყდება, ახლა ვაწესებთ 30 თუმანს თუშის, ან წუხის და ქართლელის მოკვლისათვის. თუ მკვლელი დაიძალა, პასუხს აგებენ მისი ნათესავები და მისი სოფელი“¹. აქედან ჩანს, რომ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის სუბიექტად გამოდიან დამნაშავის ნათესავები და მთელი მისი სოფელიც.

დანაშაულის სუბიექტური მხარე ქართულ სამართალში

დანაშაულის სუბიექტური მხარე სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ერთ-ერთი აუცილებელი საფუძველია. ბრალის, ბრალეულობის განსაზღვრა აუცილებელია პასუხისმგებლობის დასაწესებლად. ბრალის პრობლემა იურისპრუდენციის კარდინალური პრობლემაა. იმის მიხედვით, თუ როგორ არის, რა დონეზეა დამუშავებული ბრალის პრობლემა ამა თუ იმ ხალხში, გაიზომება ამ ხალხის იურიდიული

¹ ციტირებულია ალ. ვაჩიშვილის წიგნიდან: ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, I, თბ., 1946, გვ. 59.

კულტურის დონე¹. ბრალის პრობლემის მეტ-ნაკლები სიღრმით და-
მუშავება მაჩვენებელია ამა თუ იმ ხალხის კულტურული დონისა².
ადამიანთა საზოგადოებას, კაცობრიობას მრავალი საუკუნე დასჭირ-
და არაბრალეულობის ანუ ობიექტური შერაცხვის პრინციპიდან რომ
გადასულიყო პასუხისმგებლობის სუბიექტურ პრინციპზე. სისხლის
სამართლის ისტორია ორ დიდ პერიოდს მოიცავს ბრალის ცნების
განვითარების თვალსაზრისით. პირველი ის პერიოდია, როდესაც სა-
ზოგადოებას არ აინტერესებდა მოქმედების შინაგანი განწყობილება,
დამნაშავის სულიერი დამოკიდებულება, ფსიქიკური განწყობა თავისი
მოქმედებისა თუ შედეგისადმი, საზოგადოებას აინტერესებდა მხოლოდ
მოქმედების გარეგანი სახე, მოქმედების შედეგი, მიყენებული ნივთი-
ერთი ზარალი და მისი ანაზღაურება. ამ პერიოდს ეწოდება ობი-
ექტური შერაცხვის პერიოდი. ობიექტური შერაცხვის პრინციპებიდან
გამომდინარე, უარყოფილია დამნაშავის ვინაობა თუ ქმედების შინაგანი
ფსიქიკური შინაარსი. ამიტომაცაა, რომ ობიექტური შერაცხვის პრინ-
ციპიდან გამომდინარე, ხშირად ჰქონია ადგილი ცხოველთა თუ საგან-
თა გასამართლებას.

ობიექტური შერაცხვის პრინციპს ცვლის სუბიექტური შერაც-
ხვის პრინციპი. პირველისაგან განსხვავებით, სუბიექტური შერაცხვის
პრინციპის მიხედვით, პასუხისმგებლობის საკითხი არ წყდება მარტო
დამღგარი შედეგის მიხედვით, არამედ აუცილებელი ხდება დამნა-
შავის პიროვნების, მისი შინაგანი, სულიერი მდგომარეობის გარკვევა
დანაშაულის ჩადენისას თუ სასჯელის გამოტანისას. სასჯელის შესა-
ფარდელად აუცილებელი ხდება გაირკვეს შეგნებული ჰქონდა თუ
არა დამნაშავეს თავისი ქმედების მნიშვნელობა ან მოსალოდნელი თუ
დამღგარი მავნე შედეგი.

აღსანიშნავია, რომ სუბიექტური შერაცხვის პრინციპის დამკვიდ-
რებაც უცბად არ მომხდარა, მას დიდი დრო დასჭირდა. პირველად
შემოღებულ იქნა განზრახვის ცნება, ე.ი. იმის გარკვევა, სურდა თუ არა
ბოროტმოქმედს დამღგარი შედეგი და ითვალისწინებდა თუ არა მას.
ამის შემდეგ მუშავდება დამნაშავე პირის სუბიექტური დამოკიდებულებ-
ის სხვა ფორმებიც, გაუფრთხილებლობა თუ თვითიმედოვნება.

¹ Фельдштейн Г. С. Учение о формах виновности в уголовном праве, 1902, стр. 55.

² Франц Фон-Лист, Учебник уголовного права. общ. ч. 1903, стр. 169.

ბრალეულობის პრინციპი აისახა უძველესი პერიოდის მონათმფლობელური სამართლის ძეგლებში, ხოლო მოგვიანებით – ფეოდალური სამართლის ძეგლებში, განსაკუთრებით კი კანონიკური სამართლის ძეგლებში. კანონიკური სამართალი კი უხვად სარგებლობდა რომის სამართლიდან, სადაც ბრალეულობის პრინციპი სხვა ქვეყნებთან შედარებით უფრო სრულად დამუშავდა.

რაც შეეხება ქართულ სამართალს – ბრალეულობის პრინციპი თავდაპირველად აისახა საეკლესიო ლიტერატურაში, თუმცა საერო ხასიათის ძეგლებშიაც ვხვდებით ბრალეულობის პრინციპის გამოდახილსაც. მაგალითად, ჟამთააღმწერელი დიმიტრი თავდადებულის დალატის გამოძიების შესახებ დასძენს: „ვერა ბრალი პოვეს“.

ქართულ სამართალში ბრალის პრობლემის გარკვევისას გვერდს ვერ ავუვლით ექვთიმე მთაწმინდელის ნაღვაწს. ექვთიმე მთაწმინდელმა თარგმნა მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრების სჯულის კანონი, ასევე იოვანე მმარხველის „კანონნი შეცოდებულთანი“. კანონმდებლობის ეს ძეგლები მოქმედი სამართალი იყო საქართველოში. ექვთიმე მთაწმინდელმა თარგმანი კომენტარებით გაამდიდრა და, შეიძლება ითქვას, რომ გადმოაქართულა ეროვნული მოთხოვნების ყაიდაზე.

ძველი ქართული სამართალი იცნობდა ბრალის ორივე ფორმას – **განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას**. ეს დასტურდება ექვთიმე მთაწმინდელის ნათარგმნი თხზულებებით. მკვლელობის მაგალითის ანალიზზე ექვთიმე მთაწმინდელი აყალიბებს ბრალის ფორმებს: „ნებსით თვისით და განზრახვით ჩადენილი“ და „არა თვისით ნებითა ჩადენილი მოქმედება“ ანუ „უნებლიე“ მოქმედება. ამრიგად, ე. მთაწმინდელი განზრახვას უკავშირებს ნებას და აღნიშნავს, რომ განზრახი მოქმედება არის თავისი ნებით ჩადენილი მოქმედება. ბრალის მეორე ფორმას იგი უწოდებს „არა თავისი ნებით“ ჩადენილ მოქმედებას, ანუ უნებლიე მოქმედებას. ამრიგად, ძველმა ქართულმა სამართალმა იცის ბრალის ორი ფორმა: 1) განზრახვა, ანუ თავისი ნებით ჩადენილი ქმედება; 2) გაუფრთხილებლობა, ანუ არა თავისი ნებით ჩადენილი მოქმედება ანუ უნებლიე, ანუ განზრახვის გარეშე მოქმედება.

ექვთიმე მთაწმინდელი არ კმაყოფილდება ასეთი ზოგადი დაყოფით და ცდილობს გვიჩვენოს განზრახვისა და უნებლიე მოქმედების ცალკეული სახეები. მას მოჰყავს მკვლელობის კონკრეტული შემთხ-

ვევა, როცა მკვლელი არის ავაზაკი, ბრძოლით მიდის უდანაშაულო ადამიანზე, რათა გაძარცვოს იგი. ე. მთაწმინდელი ყურადღებას ამახვილებს ავაზაკზე ანუ ჩამოყალიბებულ დამნაშავეზე, რეციდივისტზე, რომელსაც ხელობად გაუხდია გაძარცვა და თავდასხმა: ავაზაკნი ანგარებით, საფასეთა მოხვეჭის მიზნით, ძალადობით („ბრძოლით“) მიდიან მსხვერპლზე, კლავენ მას. ასეთი მკვლელობა, ექვთიმეს აზრით, „სავსებით“, ე.ი. სრულიად ნათლად ჩანს, რომ ეს განზრახი მოქმედებაა, ამაში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია.

მკვლელობის დანაშაულის დასახასიათებლად ექვთიმეს მოაქვს მეორე მაგალითი: „... უკეთუ ვინ წამალი ვის შეასუას სასიკუდინე, კაცის მკვლელი არს ნებსით და „ბოროტი“. მოწამვლით მკვლელობა, მისი აზრით, არის „ნებსითი“, მეორე მხრივ – „ბოროტიც“.

ექვთიმეს მოჰყავს მოწამვლის სხვა სახეც: ქალმა მამაკაცს სიყვარულის წამალი შეასვა, ქალის „გულის სიტყვა“ იყო, რომ მამაკაცში „სიყვარულის ტრფიალი“ აღედრა, ამის ნაცვლად კი ამ წამლით მამაკაცი მოკვდა. ექვთიმე წერს, რომ ამ შემთხვევაში მკვლელს მკვლელობის განზრახვა „გულის სიტყვა“ არ ჰქონია, პირიქით, სურდა რომ მამაკაცში სიყვარულის ტრფიალი აღედრა, იმიტომ, რომ თვითონაც უყვარდა იგი. მაშ, რატომ არის აქ განზრახი მკვლელობა? ექვთიმეს განმარტებული აქვს, რომ წამლის მიმცემს, მართალია, მკვლელობის განზრახვა არ ჰქონია, მაგრამ საშუალება, რითაც იგი მოქმედებდა, არის „უჯერო“, „საეშმაკო“. ამიტომაც აღწერილი ქმედება „ნებსითთა კაცის-კულათა თანა შეგვირაცხავს“, ე.ი. ასეთი დანაშაული უახლოვდება განზრახ მკვლელობას.

ექვთიმე მთაწმინდელს აღწერილი აქვს კიდევ დანაშაულის ასეთი სახე: მუცლის მოსაშლელად ორსულ ქალს აძლევენ წამალს. ექვთიმეს აზრით, „კაცის მკულელნი არიან მიმცემელნი იგი წამლისანი და „მიმღებელნი მისნი“. ორივე დამნაშავეა იმიტომ, რომ ჩვილის მოკვლა სურდათო. გარდა ამისა, წამლის მიმცემს მრავალგზის გამოცდილებით უნდა სცოდნოდა, რომ ასეთ ქმედებას მოჰყვებოდა ჩვილის სიკვდილი და ზოგჯერ დედის სიკვდილიც. ექვთიმემ კარგად იცის, რომ წამლის მიმცემს დედის სიკვდილი არ სურდა, მას ბავშვის მოწყვეტის განზრახვა ამოძრავებდა, მიუხედავად ამისა, ექვთიმეს აზრით, ასეთი მოქმედება „კაცის კულისა კანონსა ქუეშე არიანო“, ე.ი. ასეთი ქმედება უახლოვდება განზრახ ჩადენილ მკვლელობას.

ნებსითა და განზრახვით ჩადენილ მკვლელობად მიიჩნევენ ექვთიმე თუ კაცი კაცს პირდაპირ შეეტაკება და მოკლავს მახვილით, ცულით, შეშით თუ სხვა იარაღით. ასეთი შემთხვევები ექვთიმეს განმარტებული აქვს როგორც განზრახი მკვლელობები. ექვთიმე ცდილობს გვაჩვენოს, რამდენად აშკარადაა სახეზე ნების ხარისხი, რათა გადაწყვიტოს პასუხისმგებლობის საკითხი. თუ ნება, განზრახვა სახეზეა, დანაშაულებრივი ქმედებები უფრო მკაცრად უნდა დაისაჯოს. ექვთიმეს მოჰყავს დანაშაულის ასეთი სახეც: ჩხუბის ან შფოთის დროს მოჩხუბარი აღელდა, ჯოხი ან ხელი ისე ძლიერად, ან ისეთ ადგილზე დაარტყა, რომ მოწინააღმდეგე მოკვდა. დანაშაულის ჩამდენის „გულის სიტყვა“ იყო, რომ „ატკინოს და მოსწყლას“, მაგრამ აღელვების გამო ველარ მოზომა და მოწინააღმდეგე შემოაკვდა. აქ, ექვთიმეს აზრით, დაძაშავემ მაინც უნდა აგოს პასუხი მკვლელობისთვის, რადგან ადგილი ჰქონდა განზრახვის მსგავს მოქმედებასთან „ესე საქმე მახლობელი არს ნებსითსა კაცის კულასა“. ექვთიმეს აზრით, განზრახვა იმიტომაა, რომ აქ კაცმა „ურიდად ჰცა“, ე.ი. მოუზომავედ დაარტყა, მას უნდა სცოდნოდა, რომ ასეთ ქმედებას სიკვდილი მოჰყვებოდა.

ექვთიმეს კიდევ მოჰყავს ასეთი მაგალითი: „ვინმე ქვა ან ჯოხი ესროლა ვინმეს, იმისათვის, რომ „ავნოს ოდენ“, მაგრამ ამ ქმედებას მოჰყვა მკვლელობა. ასეთი შემთხვევაც, მისი აზრით, განზრახვასთან მიახლოებულია, დაძაშავე უნდა დაისაჯოს როგორც განზრახი მკვლელი.

ამრიგად, ექვთიმე მთაწმინდელი ასახელებს სრულიად აშკარა, გამოკვეთილ განზრახვას და განზრახვასთან მიახლოებულ მოქმედებებს. დღევანდელი ბრალის ფორმების გამომხატველი ტერმინები ექვთიმეს არ უხმარია, მაგრამ პირდაპირ და არაპირდაპირ განზრახვას გულისხმობს.

გარდა განზრახვისა, ექვთიმე მთაწმინდელი იცნობს საპირისპირო მოქმედებებსაც, რომელსაც უწოდებს „უნებლიეს, გარეშე გონებისა და განზრახვისა“. დღევანდელი ტერმინოლოგიით, რომ ვთქვათ, გაუფრთხილებელ ბრალს ექვთიმე მთაწმინდელი უწოდებს არაგანზრახ, გონების გარეშე, უნებლიე მოქმედებას. ექვთიმეს მოჰყავს ამის მაგალითი: ადამიანს სურდა ხის ნაყოფი ჩამოეყარა, ან ძალით გაეგდო და ამისათვის ესროლა ქვა ან ჯოხი, რომელიც „იშობრივ მიემთხვია“ კაცსა და მოკლა იგი. ამ შემთხვევაში ექვთიმე ხმარობს სიტყვას „სრულიად უნებელი“ და „იშობრივი“, ამიტომაც ქმედების ჩამდენი პასუხს არ აგებს ამისათვის.

ექვთიმეს მოჰყავს უნებლიე კაცის კვლის სხვა შემთხვევა: მასწავლებელი ასწავლის მოწაფეს, ხელოსანი წვრთნის შეგირდს, ბატონი წვრთნის ყმას, მონას, მსახურს ჯოხით ან შოლტით, ან კვერთხით. მწვრთვნელს შემოაკვდა ბავშვი ანუ „განსაწურთნელი“, მისი განზრახვა არ იყო სიკვდილი, არამედ სწავლა, მაგრამ ამ განზრახვას მოჰყვა სიკვდილი. ექვთიმეს აზრით, ასეთი მოქმედება არის „უნებლი“. ექვთიმეს „უნებლიე“ – გაუფრთხილებლობას ნიშნავს. ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილ ექვთიმეს მაგალითშია ც უნებლიე მოქმედებაზე იყო ლაპარაკი, მაგრამ ექვთიმე მათ ერთმანეთისაგან განასხვავებს: პირველ მაგალითში საუბარი იყო სავსებით უნებლიე მოქმედებაზე, რომელსაც ფათერაკიც ვუწოდეთ, ხოლო მეორე მაგალითში „ფათერაკი“ ნახსენები არ არის, ამიტომაც პირველი შეიძლება ჩავთვალოთ შემთხვევად ანუ casus, ხოლო მეორე გაუფრთხილებლობად.

ამრიგად, ექვთიმე მთაწმინდელის მოძღვრების მიხედვით ადრეფეოდალურ საქართველოში ბრალის შემდეგი ფორმებია ცნობილი:

1. ნებისმიერი ანუ განზრახვი ბრალი.

2. უნებლიე – უნებური.

ნებისმიერი, თავის მხრივ, იყოფოდა:

ა) სავსებით გამოკვეთილი განზრახვა.

ბ) განზრახვასთან მიახლოებული მოქმედება.

უნებლიე ბრალი, თავის მხრივ, შეიძლება დაიყოს სხვადასხვა სახედ: ა) უნებური მოქმედება, რომელიც პასუხისმგებლობას არ იწვევს; ბ) უნებური მოქმედება, რომელიც გაუფრთხილებლობას შეესაბამება და მისთვის პასუხისმგებლობაა გათვალისწინებული.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული ბრალის პრობლემის შესახებ შეეხებოდა ძველ ქართულ სამართალს. რაც შეეხება ბრალის პრობლემას, შემდგომი პერიოდისა და გვიანფეოდალურ საქართველოში, იგი უნდა გაირკვეს ვახტანგ VI-ის კანონმდებლობით. ამის გაკეთება შესაძლებელია და ობიექტურ სურათსაც მივიღებთ იმიტომ, რომ ვახტანგ VI-ის კოდიკოში შეტანილია XIV, XV, XVI, XVIII საუკუნეების კანონები.

მანამდე, სანამ უშუალოდ გადავიდოდეთ საკანონმდებლო ძეგლების ანალიზზე, ბრალის პრობლემის გასარკვევად, უნდა აღინიშნოს, რომ მონღოლთა შემოსევის დროიდან ფერხდება საქართველოს

კულტურული განვითარება და მათ შორის სამართლებრივი კულტურის წინსვლა. ამის შესახებ მწუხარებით აღნიშნავდა ივ. ჯავახიშვილი: „ექვთიმე მთაწმინდელის „მცირე სჯულის კანონიდან“ ჩანს, რომ უკვე XI საუკუნის დამდეგისათვის ქართული სამართლის ზოგადი მოძღვრება ნებსითსა და უნებლიე მკვლევლობას ერთმანეთისაგან მკვეთრად არჩევდა, ხოლო შემთხვევით მომხდარს, დანაშაულებადაც კი არ თვლიდა. XIV საუკუნის პირველ ნახევარში აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთისათვის შედგენილ „ძეგლის დადებაში“ კი მკვლევლობა დანაშაულებრივ მოქმედებად არის უკვე მიჩნეული იმ შემთხვევაშიც, თუნდაც ასეთი საქმე ვისმე „უბრალოდ დაემართოს“, ე.ი. უნებლიეთ ჰქონდა ჩადენილი და მაშინაც კი, როცა მკვლევლობა უცაბედად მოხდებოდა. ამგვარად, იქ ფათურაკისთვისაც კი სასჯელია დაწესებული. ამავე თვალსაზრისით დამახასიათებელია, რომ ბექა მანდატურთუხუცესის დროს შედგენილ საკანონმდებლო ძეგლშიც მოკლული დიდებული ოჯახის წევრთა მხრივ დადებული მკვლელის წინააღმდეგ თვითნებური მტრობა და მისი ქონების გადაწვაც კი მართებულ და არადანაშაულებრივ მოქმედებად ითვლება, ვიდრე ქვეყნის უზენაესი გამგისაგან გამოგზავნილი სათანადო მოხელე და მაწყურელისაგან წარმოვლენილი ხატი ჯერ ამ მკვლევლობის საქმეში ჩარეული არ იყო, „მანამდის დაწუა და თუ რასაცა ემატეროს“ მოკლულის ნათესაობა მკვლელის „იგი სისხლსა შიგან (ე.ი. დანაშაულებისათვის დაწესებულ სასჯელში) არა მიეფასოს“. ამრიგად, სამართალი ადამიანის ვნებათაღელვით გამოწვეული ძალადობისა და შურისძიების მთლიანად აღკვეთას უკვე მიზნად ვეღარ ისახავდა, არამედ მისი მხოლოდ შეძლებისამებრ შეზღუდვა და ალაგმვალა სწადდა“¹. ივ. ჯავახიშვილი იქვე აღნიშნავს, რომ ჟამთააღმწერელს მოსწონდა მონღოლთა ისეთი კელური ჩვეულება, როგორც იყო დანაშაულზე წასწრებულის გამოუძიებლად და გაუსამართლებლად მოკვლა². ერთი სიტყვით, ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ერთ დროს მაღალი იურიდიული კულტურის მქონე ქვეყანა დაქვეითებას

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, III, 1914, გვ. 164.

² იქვე.

განიცდის, სუბიექტური შერაცხვის ადრინდელი პრინციპი ირღვევა და ამის მიზეზად მონღოლთა მიერ ქვეყნის დაპყრობას მიიჩნევს.

გიორგი ბრწყინვალეს „ძეგლისდადება“, მართალია, არ უარყოფს დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს, მაგრამ ძალზე შეზღუდულად იხსენიებს მას. ამ კანონის მხოლოდ ორი მუხლი ეხება სუბიექტური ბრალეულობის საკითხს. კერძოდ, „ძეგლისდების“ მე-3 მუხლში მითითებულია „და თუ ერთს კაცს ეფათერაკოს გამგებელი, კაცი გაიპატიჟოს და მამულისგან გაიძიოს, და შეუნდობლად მამული სასეფოდ დადვას“¹. ამ მუხლიდან ჩანს, რომ თუ კაცმა ფათერაკით, ანუ გაუფრთხილებელი მოქმედებით მოჰკლა გამგებელი, იგი უნდა დაისაჯოს, გაძევებულ უნდა იქნეს, ხოლო მისი მამული სასეფოდ ან სამეფოდ უნდა გადაეცეს. ამავე მუხლის მეორე ნაწილში აღნიშნულია, რომ გადახვეწა და მამულის ჩამორთმევა არ კმარა, საჭირო იყო ასევე სისხლის ფასის გადახდაც. და თუ მეფათერაკეს არ შეეძლო სისხლის ფასის გადახდა, მაშინ მისი მამული გამგებლის ოჯახს გადაეცემოდა, თუ არადა თვით მეფე გადაიხდიდა სისხლის ფასს და მამული სასეფოდ დაიდებოდა. აქ ჩვენთვის საინტერესო ის არის, რომ გაუფრთხილებლობით ანუ ფათერაკად ჩადენილი მკვლელობა ისჯება.

ამავე კანონის მე-12 მუხლში საუბარია ხევისბერის მიერ ერისკაცის მკვლელობაზე მამულის დასაკუთრების მიზნით: „თუ ხევისბერმა მოკლას ჰეროვანი მამულის ნდომისათვის, ერთს წელიწადს მამულისგან განიძოს“. აქ მნიშვნელოვანი ის არის, რომ მკვლელობა ანგარებობა — „მამულის ნდომისათვის“ ხდება, დაისჯება „ერთს წელიწადს მამულისაგან განიძოს“, ე.ი. განზრახვი ბრალისათვის წესდება მამულიდან გაძევება. ამავე მუხლის მეორე ნაწილში ლაპარაკია ფათერაკით მკვლელობაზე „და თუ ეფათერაკოს, დაიურვოს ისრე, ვით ზემოთ გაგვიჩენია“, ზემოთ კი ნათქვამი იყო, რომ ფათერაკით მკვლელობისათვის მკვლელს უნდა დაეკისროს სისხლის ფასი, გაძევებულ უნდა იქნეს და მამული სასეფოდ დაიდვას. აქაც ბრალეული პასუხისმგებლობაა მოცემული.

რაც შეეხება ქართული სამართლის მეორე ძეგლს, ბექა-აღბულას სამართლის წიგნს, აქ ბრალეულობის პრინციპია აღიარებული. ამის-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ი. დოლიძის რედაქციით, კვ. 404, მუხლი მე-3.

ათვის საჭიროა ყურადღება მივაქციოთ 38-ე, 97-ე და სხვა მუხლებს.

ბრალეული პასუხისმგებლობის გასარკვევად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საკუთრივ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნს. ეს ძეგლი სხვადასხვა სახის დანაშაულებს ყოფს ორ ჯგუფად: 1) განზრახი დანაშაულები, 2) განზრახვის გარეშე ჩადენილი დანაშაულები. კანონმდებელი განზრახვის გამოსახატავად იყენებს სხვადასხვა ტერმინს: „ნდომით“ და „უნდომით“, განზრახ და „უცნობლად“. ზოგჯერ განზრახვის გამოსახატავად გამოყენებულია ტერმინი „იმედუულად“. კანონი განასხვავებს განზრახვას და ფათერაკს. სამწუხაროდ, ვახტანგ VI-ის სამართალი არ იძლევა არც განზრახვისა და არც გაუფრთხილებლობის ზოგად ცნებებს. მათ შინაარსს კანონმდებელი კაზუსების მეშვეობით არკვევს.

განზრახვის შესახებ მიგვანიშნებს ამ ძეგლის 24-ე მუხლის ბოლო მეექვსი პუნქტი: „აგრე კიდევ დარბაისელთა პატივი დაედების გასინჯვით, თუ როგორი საქმე არის: ნდომით მომხდარა ის საქმე, თუ უნდომლად, კარგად გამონახვა უნდა“ (ხაზი ჩვენია, – ვ.მ.).

სამართლის წიგნის 42-ე მუხლის მეორე ნაწილი მიუთითებს პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებებზე, კერძოდ, თუ ომში თავისი არმიის წევრი შემოაკვდა განზრახვის გარეშე, ბრალდებულმა ან თავი უნდა იმართლოს, დაუმტკიცოს რომ ის მართალია, თუ ვერ დაუმტკიცა – საზღაური უნდა გადაიხადოს. აქ ყურადღებას იპყრობს ის ადგილი, სადაც ლაპარაკია „განზრახვით მოჰკალიო“, აქვეა მეორე ტერმინი „უცნობლად“ ანუ არა განზრახვით მკვლელობა.

ვახტანგის სამართლის წიგნი ერთმანეთისაგან ასხვავებს განზრახვასა და ფათერაკს. ქართული სამართლის მეცნიერებაში ფათერაკად გულისხმობენ შემთხვევას, რისთვისაც პასუხისმგებლობა არ ინიშნება. მაგრამ ვახტანგის სამართლის წიგნში ფათერაკს ასეთი ზუსტი მნიშვნელობა არ ენიჭება. ხშირად ფათერაკად უფრო ფართო შინაარსის ქმედებაა მოცემული, რომელიც უპირისპირდება განზრახვას და გაუფრთხილებლობის ყველა სახეს აერთიანებს. ეს კარგად ჩანს ვახტანგის სამართლის წიგნის 92-ე მუხლიდან: „თუ ფათერაკად კაცს კაცი შემოაკუდეს ან შემოეჭრას, ან დაშავდეს, რისაც ფათერაკით, რომ იმ კაცს არ ნდომოდეს, ცხენით თუ იარაღით, ასე რომ, ან ცხენმა თავი წაართვას და შეეძგეროს, ან გავარდნაში შეიძგერნენ, ან ნადირს

თუ თოფი ან ისარი შესტყორცნოს და კაცს მოხუდეს, ან თამაშობაში აწყინოს რამე, ბევრი ფათერაკი სხვა არის, ამისი ასრე არის. ...თუ ნადირს შესტყორცოს და კაცს მოხუდეს ან ფრინველს შესტყორცოს, და კაცს მოხუდეს და ყაბახს ესროლოს და ისარი კაცს დაეცეს, ამგვარს ყველას ფათერაკი ჰქვია... ამაებს მთლად არა, საფათერაკო სისხლი უნდა მიეცეს“. აქედან ნათლად ჩანს, რომ ფათერაკი ზოგჯერ გაუფრთხილებლობას გულისხმობს და ზოგჯერ კაზუსის შინაარსს გამოხატავს. ვახტანგის სამართლის წიგნში ფათერაკით ჩადენილ დანაშაულს რამდენიმე მუხლი ეძღვნება, კერძოდ: 183-ე, 187-ე, 188-ე, 192-ე, 193-ე, 194-ე, 252-ე მუხლები.

183-ე მუხლში საუბარია ნადირის გამომრეკის მიერ (მესახუნდრე) გაუფრთხილებლობით ჩადენილ მკვლელობაზე: „... სახუნდარში ერთმანეთს ნასროლი თოფი მესახუნდრეს მოხვდეს, თუ ფათერაკად (ხაზი ჩვენია, — ვ.მ.) მოხვდა, ის სხვა არის და თუ ამას იტყვის ცკვდრის პატრონი ქიშპი იყო და ამიტომ იყო, მაგისი მოსამართლემ გასინჯოს...“.

187-ე მუხლის ძალით: „ათს წლამდის ყმაწვილის ნაქნარის რასაც ფერის საქმისა, ავის კაცის ნაქნარს ავს საქმესთან არ ჩაიგდების. თავის ტოლს უზამს თუ უფროსს, ყმაწვილობით და უჭკუობით უქნია, საფათერაკოსავით არის (ხაზგასმა ჩვენია, — ვ.მ.), მისმა მშობელმან, მისი ყმაწვილობისაგან მკუდარს სამარხი მისცეს და დაჭრილსა და დასნეულებულს სააქიმო მისცეს სხვას ვერას შეუა“. ამ მუხლში მცირეწლოვნის მიერ ჩადენილი ქმედება გათანაბრებულია გაუფრთხილებლობით მკვლელობასთან და არა კაზუსთან, რადგანაც ეს მუხლი აწესებს ქონებრივ საზღაურს და პასუხისმგებლობისაგან მთლიანად არ ათავისუფლებს მცირეწლოვნის მშობლებს.

188-ე მუხლში საუბარია პირუტყვის მიერ სხვისი ნათესებისა თუ ყანის გაფუჭებისათვის ამ პირუტყვის პატრონის ქონებრივ პასუხისმგებლობაზე. კანონმდებლის აზრით, თუ მოპასუხე ვერ დაამტკიცებს, რომ მისმა პირუტყვმა მოპასუხის სურვილით გააფუჭა ყანა, წანახედისთვის პასუხი უნდა აგოს „საფათერაკოს“ წესით, ე.ი. როგორც გაუფრთხილებლობით ჩადენილი ქმედება: „იქნების, რომ პატრონი გვერდით არ უდგას და მეძამულე რჩომის პატრონს ედავებოდეს, განზრახ შემოლაღეო და ქიშპობით წამიხდინეო და გვერდით აღარ მოუდევო“.

მაშინ ჯერი უყოს, რომ მისი ნება არ ყოფილიყოს, და საფათურაკოს (ხაზგასმა ჩვენია, — ვ.მ.) წესი და წანახედის პასუხი მისცეს, იმიტომ რომე, იმთონი რჩომა უკაცოდ რატომ გაუშვა“. ამ მუხლიდან ნათლად ჩანს, რომ მოპასუხე პასუხს აგებს, თუ ვერ დაამტკიცა, რომ მისმა პირუტყვმა ყანა გააფუჭა მოსარჩელეს მოპასუხის განზრახვით, განზრახვა კი გამოხატა მოპასუხის სურვილში, რომ გაეფუჭებინა ყანა, ასევე პირუტყვის მიუხედაობაში.

დასკვნის სახით კიდევ ერთხელ შეიძლება გავიმეოროთ, რომ ვახტანგ VI-ის კანონმდებლობა ფათურაკს ზოგჯერ უწოდებს შემთხვევას, უმეტეს შემთხვევაში კი არაგანზრახ დანაშაულს, უნებლიეთ ჩადენილ დანაშაულს, ანუ გაუფრთხილებლობას.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნმა ფეოდალიზმის პერიოდის საკანონმდებლო ძეგლთა შორის იმითაც მიიქცია ყურადღება, რომ იგი იცნობს გაუფრთხილებლობის ცნებას, რომ ადამიანს ევალებოდა თავისი მოქმედების მავნე შედეგის გათვალისწინება და თავიდან აცილება, მაგრამ დაივიწყა ეს მოვალეობა. ვახტანგის სამართლის წიგნში გაუფრთხილებლობის ცნებებია ასახული: 195-ე, 196-ე, 210-ე, 211-ე, 230-ე მუხლებში.

195-ე მუხლში აღნიშნულია: „კაცმან თუ ორმოს პირი ახდილი გაუშვას და ამაში ან კაცი, ან პირუტყვი ჩავარდეს წმინდა თუ უწმინდური, ის უნდა ნახონ, თავის ნატამალშია, თუ სასოფლოს ადგილს ან ის ჩავარდნილი კაცი, თუ დედაკაცი ბრმა ყოფილა ან მთურალი, მოსამართლემ გამოიკითხოს, თუ თავის ნატამალში ყოფილა ნახევარ სისხლს შეუვა კაცისას, თუ პირუტყვისას, თუ სასოფლო ადგილს ყოფილა, მთელი ეთხოვების, ამიტომ, რომ იცოდა გზა იყო, რად არ დაბურა“. ამ მუხლიდან ჩანს, რომ პიროვნება ისჯება იმის გამო, რომ შეეძლო თავიდან აეცილებინა ეს შედეგი, მაგრამ არ გაითვალისწინა იგი, ე.ი. პასუხისმგებლობა დადგა დაუდევრობისათვის, პიროვნებამ თავისი მოვალეობა არ შეასრულა, თუმცა შეეძლო კი მისი შესრულება.

იმავე შინაარსისაა 196-ე მუხლი. აქ აღნიშნულია, რომ თუ ვინმეს ჰყავს მრჩოლელი პირუტყვი და მეზობლები აფრთხილებენ მის პატრონს, რომ ამ პირუტყვმა შეიძლება დააზიანოს ვინმე, ხოლო პირუტყვის პატრონი არ იღებს სათანადო ზომებს, რის შედეგადაც პირუტყვმა დააზიანა ან მოკლა ვინმე, პირუტყვის პატრონი პასუხს

აგებს დაუდევრობისათვის, მას უნდა გაეთვალისწინებინა მოსალოდნელი შედეგი, მაგრამ არაფერი გააკეთა ამისათვის, რის გამოც პასუხს აგებს თავისი მოვალეობის შეუსრულებლობისათვის. აქაც გაუფრთხილებლობას აქვს ადგილი. გარდა ჩვენ მიერ განხილული მუხლებისა, კიდევ არის რამდენიმე მუხლი, რომლებშიაც მდიდარი მასალა მოიპოვება სუბიექტური შერაცხვის პრინციპის მიხედვით პასუხისმგებლობის პრინციპის არსებობის დასასაბუთებლად ვახტანგის სამართლის წიგნში, მაგრამ, ვფიქრობთ, მათ გარეშეც შეიძლება დასკვნების გაკეთება.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში ვხვდებით ნორმებს, რომლებშიც დანაშაულის მოტივზეცაა საუბარი. ასეთია მუხლი 65-ე.

65-ე მუხლში აღნიშნულია: „თუ ცოლმან ქმარი მოკლას ან წამლით, ან სხვა რითამე, გასინჯეთ რისთვის მოუკლავს, თუ ასეთი რამ უქნია, რომ ემართლებოდეს თქვენ იცით და თუ უბრალო მოკლა, ეგეც თქვენ იცით...“.

დასასრულ, დანაშაულის სუბიექტური ძხარის ანალიზისას, საჭიროდ მიგვაჩნია მოვიყვანოთ პროფ. ა. ვაჩიშვილის დასკვნა, რომელმაც ღრმად შეისწავლა ეს პრობლემა: „... სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დადგენის დროს სასამართლოს უნდა გამოერკვია არა მარტო დანაშაულის მოქმედებით მიყენებული ზიანი, არამედ აგრეთვე ის სუბიექტური განწყობილება, რომელიც ჩადენილ მოქმედებაში გამოაშკარავდა. ქართული სამართალი იცნობდა განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას – ბრალეულობის ორ ძირითად ფორმას – და სხვადასხვა იურიდიულ შედეგებს უკავშირებდა მათ. ეს ფაქტი უეჭველად მოწმობს, რომ ამ მთავარ საკითხის დარგში ჩვენი ეროვნული სამართალი კულტურული განვითარების მაღალ საფეხურზე იდგა. თუ ეს განვითარებული საწყისი მთლიანად, ყველა შემთხვევაში არ იყო გატარებული, თუ ჯერ კიდევ მაინც არსებობდა ზოგიერთი ნაშთი ძველი ადათებისა და ინსტიტუტებისა და, მაშასადამე, საწინააღმდეგო საწყისი მთლიანად დაძლეული არ იყო, ამის ახსნა უნდა ვეძიოთ იმდროინდელ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ვითარებაში. გარდა ამისა, არ უნდა დავივიწყოთ, რომ სუბიექტური ბრალეულობის სრული სახით მიღება და მისი თანმიმდევრულად გატარება, ვერ შეძლო ფეოდალური პერიოდის ვერც ერთმა

კანონმდებლობამ. თვით უმდგომი ისტორიული პერიოდის კოდექსებშიც
კი მოიპოვება ისეთი ნორმები, რომლებიც მათი შინაარსით ძველ ობიექ-
ტურ შეწყვეტას მოგვაგონებენ...“¹.